
KÖNYVEKRŐL

BECSKEHÁZI ATTILA

Politikai kultúra

Nem könnyű manapság eligazodni a honi politológia politikai kultúrára vonatkozó írásai között. Már akkor megoldhatatlannak látszó nehézségekkel szembesülünk, amikor kísérletet teszünk a politikatudomány körébe tartozó elemzések osztályozására. A „politikai kultúra” számára fenntartott fiók ugyanis túlságosan kicsinek bizonyul, hiszen minden — a politikai folyamatokat, politikai attitűdöket elemző — írás helyet kér magának benne, illetve csak elvétve található napjainkban olyan politológiai vagy „politopublicisztikai” írás, amely, ha másként nem, rejtett előföltévéseiben, ne érintené a politikai kultúrát.

TERMINOLÓGIAI ZÁRÓJEL

A politikai kultúráról szóló írások jelenlegi bemutatása, a művek zavarba ejtő gazdagsága következtében, nem követheti a hagyományos, egyedi írásokat szemlélő vagy tematikus szelekciót alkalmazó „review-technikát”. Jelen esetben azért sem lehet ez a pozíció kielégítő, mert a „politikai kultúra” kellően plasztikus ahhoz, hogy befogadjon minden politológiai írást, ugyanakkor a definiáló „akarat” nehezen talál utat hozzá. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a politikai kultúrát bemutató, elemző írások megközelíthetetlenek, „reflexióba” nem vonhatók. Ugyanis ezen írások egyben a szerzők szándékán túlmutató „speciális” tárgyak, amelyek lehetővé teszik a reflexiót és az analízist. A kérdés ekkor az, hogy miként szólnak a művek általánosan és lokálisan a politikai kultúráról, és hogyan építik fel azt a valóságot, amelyre vonatkoznak. Röviden: hogyan konstruálódik meg a „politikai kultúra” az írásokban, amikor a szerzők „csak a dolgukat teszik” és nem merészkednek a kultúrára vonatkozó elméletalkotás útvesztőibe. Targyunkat keresve a

művek környezetében számos más jellemzőtől (a keletkezés motívumai, a következtetések, az öndefiníciók, a szerzők szerepe a nyilvánosságban stb.) eltekintünk. Mindez azért szükséges, mert különben a tematikai differenciálás nehézségekbe ütközne.

A redukció első kérdése: a „politikai kultúráról” írók hogyan használják a kifejezést. Pontosabban, mit jelent számukra a „politika” és a „kultúra”. Az első, kissé felületesnek tűnő benyomás az, hogy a fogalmak használatát illetően létezik a művekben valamilyen „láthatatlan konszenzus”. Ennek megfelelően a politikához tartozónak minősül minden olyan cselekedet, vélemény, jelenség, aminek közlője, végrehajtója, elemzője *politikai kontextusba* helyezi azt. Ez a paradoxon persze értelmes meghatározás, hiszen ma Magyarországon a politikai és társadalmi rendszerváltás éveit éljük, amelynek egyik természetes következménye az, hogy a különböző értelmezési-jelentésadási technikák és kontextusok túlságosan egymáshoz „simulnak”. Ezek közül is a nyilvánosságot átkaroló politikai jelentéstudajdonítás a legdiffúzabb. Bármilyen fenomén, ha politikai értelemmel telítődik, nagy esélye van arra, hogy ha csak egy pillanatra is, de uralja a nyilvánosságot. Politikáról szólni, ezáltal részese lenni a politikának — nagy kísértés, amelynek nehezen tud ellenállni közember és tudós egyaránt. Természetesen az esélyek és a lehetőségek eloszlása itt is egyenlőtlen, hiszen a megszólalás előtt valamilyen formában már birtokolni kell a nyilvánosság és a publicitás egy meghatározott szeletét, ennek hiányában a vélemény — kivéve a politikai botrányok nyilvánosságra kerülését — *privát marad*. Nincs tehát semmi meglepő abban, hogy, amikor a politikát elemző írásokban az olvasó vaskos közhelyekkel találkozik, ez mind az eseményeket követő vagy a jövőt vallató művekben egyaránt fellelhető, akkor a legtöbb esetben a szerző „hírneve” az, ami lehetővé tette a publicitást és nem valamilyen tudományos, paradigmafüggő konszenzus. A szerzőknek a nyilvánosságban elfoglalt pozíciója, más diszciplínákban kimunkált tekintélye és esetleg a múltban játszott politikai szerepe az, ami „tudományosítja” a közhelyeket. Természetesen mindez azért lehet így, mert a honi politikatudomány most van születőben, a kezdeti lépéseket teszi, így nem csoda hogy diszciplináris határai nagyon képlékenyek. Tematikai és módszertani értelemben is sokszínű, minden érdeklődő előtt nyitva álló tudomány.

A „kultúra” is hasonlóképpen többértelmű és „törékeny” fogalom. A rendszerváltás előtti állapot a politikai kultúrával foglalkozók és politikusok számára olyan metaforikus etalon és vonatkoztatási pont, amelyből a jelen értelmeződik. A totalitáriánus rendszerekben a politikai kultúra a hatalmi elit ideológiájának legitimációs eljárásait, taktikáját, esetleg az illegális szervezőzédését foglalja magában, de semmi esetre sem a választópolgárok véleményét, magatartását, viselkedését. A represszív politikai berendezkedéshez képest a demokratikus változás csak pozitív lehet, így minden, a politikai kultúrát is érintő elemzés újdonságszámba megy, hiszen az „elsőséget”, „egyediséget” reprezentálja. Ebben a folyamatban és szemléletben az előző, a meghaladott vagy

megbukott rendszer analogikus a „primitív” közösségek és társadalmak eszméjével, amellyel szemben a demokratikus, mint fejlett és „modern” áll. A rendszerváltás utáni állapot a politikai kultúra szempontjából durvaságai ellenére is finomabb, demokratikusabb, egyszóval kulturáltabb, mint az ezt megelőző. Nem kívánunk vitatkozni ezzel a felfogással, inkább arra szeretné jelen írás szerzője felhívni a figyelmet, hogy a politikai kultúrának, mint *fejlődésnek és kultúrálódásnak* a leírása politikai kontextusban is értelmezhető. Ennek pedig az a következménye, hogy vagy a jelen értékelődik fel, mint valami újnak a „teremtése”, vagy a múlt, mint a hagyományokhoz való visszatérés. A nehézségeket fokozza, hogy napjainkban, az „átmenet” időszakában a politikáról, a politikai kultúráról szóló véleményeknek, legyen az a kormány stílusát magasztaló, a kormányhoz lojális vagy azt ostromozó „ellenzéki”, képtelenek ellenállni a politikai állásfoglalás kényszerének.

Az általános kultúrakonceptióhoz hasonlóan a politikai kultúra tematizálásakor is fontos szerepet kap a kultúrálódásnak mint *felvilágosodásnak és felvilágosításnak* a definiálása. A politológus tehát osztályozza, rendszerezi a történeteket, empirikus kitekintést tesz a politikum világába, véleményeket, hiedelmeket, magatartásokat vizsgál, s az eredményekkel szembesíti a politikust és a választópolgárt egyaránt. A kutatók a politikai folyamatok „valódi arcát” akarják megmutatni, lelepleznek, függönyöket húznak el, tükröt tartanak a társadalom elé és ezzel akarva-akaratlan tanítanak, nevelnek, alakítanak és formálnak, egyszóval úgy viselkednek, mint az ezen a tájékon már jól ismert „aufkléristák” és „hírnökök”, akik a politikusokhoz hasonlóan sok esetben maguk is „megváltók” köréhez tartoznak.

Persze az értelmiség, és ebbe a tudósertélmiség is beletartozik, szerepe a fennálló kritikája és a felvilágosítás. A helyzet azonban semmit sem változott a rendszerváltás után, sőt még nyilvánvalóbb: a kormány és az ellenzék, illetve a politikusok és jelen esetben a politológusok egyetlen elitbe tartoznak.

Végül a terminológiai zárójelnél nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy napjaink politikai kultúrája a múltbéliékhöz hasonlóan „*ráépül*” a *hagyományokat őrző civil kultúrára*. Tehát a változások során formálódó politikai kultúra egyrészt nem metszheti el a közelebbi és távolabbi tradíciókat, mert gyökértelen, mesterkéltséggel és idegen lesz, másrészt nem függetlenítheti magát a mindennapi élet kulturális szerveződésétől, hiszen a közelebbi és távolabbi múlt azt bizonyítja, hogy a mindennapok képesek ellenállni a legerőszakosabb átalakítási kísérleteknek is. Éppen ezért szükséges, hogy a politikai kultúrával foglalkozó elemzések legalább előfeltevéseikben szembesüljenek a politikum és a politikai kultúra konstruált természetével. Ennek elmulasztásával a politikum olyan ontológiai státuszt kap, mint a „világ”, „természet”, „társadalom”, „lét” stb., és a rá vonatkozó elemzések inkább a jelent elhagyó metafizikai spekulációk és nem „kortársi pillantások”.

TEMATIKAI ZÁRÓJEL

A politikai kultúrára vonatkozó elemzések lehetséges tárgyainak számbavételekor a kérdés az, milyen témák kerülnek az analízisek meglehetősen tág horizontjára. A közelmúlt ebben kevésbé segít eligazodni. A meghaladni vágyott rendszer politikai kultúrája olyannyira megközelíthetetlen maradt, mint a politika. Illetve minden korábbi politikai elemzés egyben kritika volt, amelynek fontosabb volt a politikai üzenete, mint a jelenségek tárgyyszerű leírása. Az objektív, tárgyilagos pozíció nem azért nem volt lehetséges, mert nem álltak rendelkezésre technikák, hanem azért, mert „deheroizáltak”. Az absztrakt nézőpont mindenkor lehetőséget ad a varázstalanításra, a defetiszizálásra és mítosztalanításra. Ez a politikusok szempontjából kényelmetlen, mert „hazugság”, túlságosan száraz, faktuális, nem írja le mindazt a feszültségekkel terhes érzelmi állapotot, a vívódást, amelyet a politikus a saját magának tulajdonított szerepben meghatározónak tart. A politikusok ezen a tájékon mindig kiválasztottak és hősök, akik felvállalják a „múlt terhes örökségét”, a tudomány pedig nincs erre tekintettel. A politikai elemzők nem tehettek mást, mint kellő öncenzúrával kontrollált esszéket (pamfleteteket) publikáltak az első nyilvánosság számára, amelyekben többnyire a stílusba rejtve fogalmazták meg a tudományos kutatások belátásait. A „második nyilvánosságban” (és most ide tartozónak minősülnek a különböző intézetek, tanszékek, tudományos műhelyek csekély példányszámú kiadványai is) pedig megjelentek a „száraz tényeket” tartalmazó elemzések vagy nyílt, ellenzéki, a fennállót elutasító politikai bírálatok és „ellenideológiák”.

A rendszerváltást követően egyszerre jelentek meg a politikai kultúra „alternatív tematikái”. Korábban más természet- és társadalomtudományi diszciplínákon belül fogantak a politikáról és a politikai kultúráról írók, elemzések, vélemények. Ezek a különböző diszciplináris nyelvek textusaiban fródtak, egyesítette őket a rejtett leleplezés óhaja. Persze a kultúráról, a politikai viselkedésmódokról, hiedelmekről, értékekről és magatartásmintákról nemcsak a tudomány kontextusában, hanem az esztétikai valóságteremtésben (szociográfia, költészet, novella- és drámairodalom, színház, „akciók” és „performance”-ok, filmművészet, és a popkultúra) is sok nevezetes mű született, azonban ezeknél mindig fennállt a kontextustévesztés és ezzel együtt a félreértés lehetősége. A rendszerváltást követően a rejtőzködés és polemizálás feleslegesnek tűnt, hiszen nyíltan a vizsgálat tárgya lehetett a politikum. Hogy ennek ellenére megmaradt a metaforákkal üzenő, analógiákat használó polemizáló, kritikai stílus is, az nem utolsósorban annak köszönhető, hogy, okkal vagy ok nélkül, a politikáról írók jelentős köre a ki nem mondhatóság fenyegetettségét véli felfedezni a kormánykoalíció ideológiai-politikai legitimációjában.

A politikai kultúra tárgykörébe tartozónak tekinthetők a politikai folyamatokat, a politikum formálódását elemző írók, amelyeknek természetesen lehetnek elsősorban intézményi-szervezeti, pártosodási ten-

denciákat, illetve ezek analízisét preferáló megoldásai is. Ide sorolhatók a *politikai véleményeket*, magatartásokat, értékválasztásokat bemutató projektek, aktuális politikai eseményekhez kötődő vizsgálatok, amelyek jól kidolgozott és a polgári társadalmakban kellően begyakorlott technikákkal rendelkeznek. Mindenképpen a politikai kultúra vizsgálatának tárgya a „*politikai szemantika*” és a „*politikai fenomenológia*” (tudásszociológia), amely a politikum narratív, szimbolikus, ikonologikus elemeit, ideológiáit vizsgálja, fenomenológiai, hermeneutikai, pszichoanalitikai, szocio- és pszicholingvisztikai eszközökkel. És vélhetően ide tartoznak azok a kísérletek, amelyek a *politikatudomány önreflexióját* jelentik, a politológia fejlődéséről szóló tanulmányok, viták, esszék, amelyek releváns tudományfilozófiai és tudományszociológiai belátások alapján születnek.

Természetesen ezzel nem merítettük ki a lehetséges tematikát, azonban ez alapján talán sikerül olyannyira redukálni a politikai kultúra tárgykörét, hogy egy átfutó szemlézés erejéig kezelhető legyen. Arról is szólnunk kell, hogy milyen írásokat veszünk fel az áttekítésbe. Mivel nem rendelkezünk a tudományos politológiai művek egyértelmű kritériumaival, ezért a szelekció a nyilvánosság fórumaira irányult. Így napi- és hetilapokban megjelent, tárgyunkhoz tartozó írások, még akkor sem kerültek be a „kosárba”, ha túlmentek a publicisztika belső normáin. Könyvekről és olyan tanulmányokról lesz szó, amelyeket a politikatudománnyal foglalkozók magától értetődően politológiai termékeknek definiálnak. Továbbá azért sem lehet teljes az áttekítés, hiszen oly nagy az írások köre, hogy az alkalmazott „műfaj” és a rendelkezésre álló „tér” szűknek bizonyult, ezért a bemutató elemzésben inkább néhány tipikusnak mondható megoldás tárgyi-stilisztikai deskripciójával találkozhat az olvasó és nem részletes szemlével.

A POLITIKA „TÖRTÉNESE”

Az első közkedvelt téma a politika története. A politika alakítását, a politikum artikulálódását két idősíki rendezi el. *Mi történt?* és *mi várható?* A mindennapi élet világa is pontosan így konstruálja meg a hétköznapokban releváns időt. A rendszerváltást követően a „nagy ugrás a demokráciába”, a „kászból a rend irányába” való elmozdulás tematizálása volt a mértékadó irány az elemzők számára. Meg kell említenünk azt, hogy az első, tudományosan definiált elemzések a politikai kultúráról a demokratikus rendszer működése után egy esztendővel jelentek meg. Addig is készültek idetartozó írások, azonban még érezhető rajtuk a változások varázsa és az eszközkereső próbálgatás. A varázs mára megszűnt, a stíluskereső és alkotó próbálkozás azonban továbbra is megmaradt. Sokan írnak a történekekről és még többen bocsátkoznak politikai jóslásokba, ezek közül három megoldás kontúrjai bontakoztak ki. Általában mindháromra jellemző, hogy az eszközök mindenkor készen állnak a politikai történekek „sürgősségi analízisére”. És mind-

háromra érvényes, hogy a működés diszfunkciói és zavarai állnak az elemzések fókuszában. Ebben semmi pejoratív felhang nincs, hiszen a tudományos pozíció mindenkor kritikai, vagy annak kell lennie, így megfelelnek ennek a várakozásnak. Továbbá mindhárom megoldásban közös, hogy tudományt akarnak művelni, tehát a tudományosság kritériumait is tematizálják.

Az első, nevezzük egyszerűen *nominalistának* (a filozófiai utalásoktól kissé eltérve), a politikatudomány kulturális paradigmáját definíciók, kategóriák, fogalmak segítségével, egy új, sajátos nyelv kimunkálásán keresztül próbálja megvalósítani. *A strukturális patthelyzet éve* című írásban (Ágh 1992) a szerző „álkoalícióról”, „lebegő”, „attraktivitásukat” nélkülöző pártokról, „makro- és mezopolitikáról”, „állam és társadalom állóháborújáról”, a pártok szavazóinak „volatilitásáról”, „a kiszolgáltatás” veszélyéről, a „lakosság széles köreinek (sic!) pártidentifikációjáról” ír. Szerinte a bajok forrása, hogy hiányzik a „politikai közép”, a pártok és a lakosság érdekei között közvetítő érdekvédelem, mert nem olyan a honi politikai élet, mint nyugaton, ahol „sokszereplős a döntéshozatali-politikacsínálási folyamat”, a „public policy”. A magyar helyzetet az „érdekképviseletek nyomorúsága és a közpolitika anarchiája” jellemzi. A kedvező folyamatok kialakulását akadályozza például az államszocializmus intézményeinek „inerciája”, de a „patthelyzet” előidézője az „álkoalíció” és az „ellenség ügyessége és megosztottsága”.

Az olvasó számára úgy tűnhet, hogy a szemlénk ilyen megoldása kissé önkényes szövegszelektációt eredményez. A képletes szemrehányás azonban csak részben vállalható, hiszen egy új tudomány, illetve a tudomány paradigmáinak keletkezése együtt jár az elemzésekre használt speciális nyelv artikulálódásával. Sőt látható, hogy diszciplínánk a politikai kultúra tárgyában (és gyaníthatóan nemcsak ott), elsősorban a *történesek köznapitól eltérő megnevezésében* találja meg identitását. Ezért fontos, bármennyire töredékes is e bemutatás, a *politológiai nyelv*, a politikáról való beszéd teremtésének és kimondásának analízise. Természetesen ez a „beszéd” állandóan formálódik, alakul, ebben az 1992-es év még csak a kezdetet jelenti. Ezért is található a fent említett írásban olyan megfogalmazások, mint az, hogy „Magyarországon közepesen fragmentált, viszonylagosan stabil pártrendszer és konszolidált parlamenti rendszer jött létre” (18. o.). Ez valójában kvázi-definíció, amelyben nehezen érthető, hogy mit jelent a „közepesen fragmentált”, „stabil” és „konszolidált” kifejezés. Értetlenségünknek az az oka, hogy a szerző későbbi elemzései a stabilitással szemben a bizonytalanságot, a konszolidációval szemben a döntéshozatalban lévő labilitást hangsúlyozzák.

A nyelvteremtésben homályosságok is fel-felbukkannak. Például: „A kormánypártok rohama meg-megindult az összes fontosabb társadalmi, gazdasági és közigazgatási pozíció megszerzéséért, amelyet az ellenzéki pártok többnyire megakadályozni nem, csak lelassítani és letompítani tudtak, ami miatt a kormánypártok is frusztrálódtak a megkívánt és elvárt teljhatalom hiányában” (20. o.). A gondolat bonyolult, az üzenet

egyszerű, mindannyian értjük, mert közismert, hétköznapi belátást közvetít.

Mára azonban gördülékenyebb lett a *nominalistának* nevezett nyelvhasználat, egyre több metafora, allegória és utalás jelenik meg a narrációban. Az *MDF színeváltozása* című tanulmányban a szerző (Ágh 1993) az MDF pártretorikájának különböző elemeit, kifejezéseit is felhasználja véleményének kimondásakor. „Törvényen kívüli lovagokat” említ, az „eredendő bűnről” beszél, amibe „az ős-MDF beleesett”. A „lenni vagy nem lenni rendkívüli nyomásáról”, az „úr nem ír és az író nem úr gőgjéről”, „éhes új bolhákról”, „törpe minoritásról”. Ezek nem egyszerűen stíluselemek, hanem a polemizálás és kritika látványos eszközei.

Ez a pillanatfelvétel azt mutatja, hogy a „nyugati politológia” kategóriái nem fordíthatók le minden nehézség nélkül a magyar állapotok elemzése során, ugyanis a fogalmak egyszerűen elveszítik az „eredeti” jelentésüket, másrészt általánosan elfogadott műfaji megoldás lett mára a politikai folyamatok elemzésénél az esszéisztikus stílus.

A politikum megértésének második, nemcsak a politikai kultúrára érvényes megoldási módja, a *kultúrpeszsimista kritika*. Ez arról tudósít bennünket, hogy mind kulturális, gazdasági, mind politikai értelemben lehangolóban a nemzet, az ország, a régió, a kontinens és a világ. Ez persze korhangulat és korszellem, volt már ilyen és lesz is még, de számunkra a jelen a fontos és az lehangoló, kilátástalan, reménytelen. Nézzük például az *Ezerkilencszázkilencvenegy* című írást (Lengyel 1992a). A szerző a címadással kétségtelenül Orwellre utal, és sejtethetjük, hogy oda a „szép új világ”. „Ezerkilencszázkilencvenegy rövid és drámai év.” ... „Záróév” ... „Nyitóév” (34. o.). Tehát vége egy korszaknak, s kezdődhet egy új, de a remények lassan elillannak, és nem marad más, mint a durva valóság, hiszen ez az év „véget vet annak a kelet-európai és nyugati illúziónak, hogy a tervgazdaságból egyenes út vezet a piacgazdaságba, a diktatúrából a liberális tömegdemokráciába. Keletről Nyugatra” (34. o.). Ennyiből is látható, hogy a szerző kedveli az esszéstílust, a rejtett, ártvit értelmű, metaforikus és allegorikus eszközöket, nyelvi fordulatokat. Ugyanő később, szintén politikai elemzéseit tartalmazó kötetében az *Útfélen* előszavában (Lengyel 1992b: VI.). Cs. Szabó Lászlót idézve azt írja: „Gyanítottam, hogy szeges bordákkal új Babel-torony s nem gyümölcsös Akol épül az új társadalmi evangélium talapzatán. S hogy nem is egy, hanem tízféle az új evangélium! S ha van rá mód, éppúgy hadakoznak majd, mint hajdan császárok és királyok.”

Cs. Szabó László szavai Vörösmartyról és a reformkorról, illetve a szerző „hódolata” ezeknek a gondolatoknak, az idézet politikai aktualitása mellett arra is utal, hogy ami a politika egyik szereplőjének „szentség”, az a másik számára egyszerűen a kritika terepe. A szerző „forgatókönyvekre”, „scenáriókra” osztja a problémák tárgyalását, — ami a metaforák mellett újabb „*inkognitó*”. Nemcsak azt jelenti, hogy a kormánynak előre elkészített (titkos) gazdasági, külpolitikai és esetleg a társadalmi rendszer alakítására vonatkozó forgatókönyvei vannak a

jövőre, hanem arra is utal, hogy nem is könyvet olvasunk, hanem a múlt, a jelen és a jövő „rendezői utasításait”, hiszen a világ, a politika és a társadalom történései előre komponáltak, csak kell hozzá egy „*szupervizor*” (a szerző), aki mindezt megmutatja a politika szereplőinek és elszenvedőinek egyaránt.

A *kultúrpeszimizmus*sal természetesen jól megfér a „drámához” vezető út néhol aprólékos, tárgyyszerű elemzése, amely a távolságtartás mellett mindvégig erőteljesen él az esztétikai kerettel, a problémák esztétikai jelentésadásával, bár néhol az esztétikai hagyományokat is erőteljesen ostorozza. A jövő ezzel együtt meglehetősen komor és reménytelen, hiszen a „gazdaság válsága mélyül”, a „politikai mozgástér beszűkül”, az ország magára marad, hiszen „kettős (orosz és iszlám) gyűrű” van kialakulóban körülöttünk, egyszóval ki tudja, mi várható.

A politikaelemzők harmadik típusa az eseménykövető *leírás*, amely a publicisztikához áll közel, úgy is fogalmazhatnánk, hogy a „tudóspublicisztika”. Ez a problémák kidolgozásában, analízisében a publicisztika felett áll, stílusában, nyelvi artikulációiban inkább alatta.

A kormány első önálló éve: 1991 című írás (Kéri 1992) a következő mondattal indul: „Az előző év során mindenekelőtt azért volt nehéz megítélni a kormány tevékenységét, mert a választások után mintegy hat héttel megalakulván tulajdonképpen csak félév volt az az idő, amelyet az Antall-kormány már a saját belátása szerint intézhetett” (156. o.). Ez az állítás valóban fontos, mert hiába alakult meg a kormány a választásokat követően, még hónapokig nem lehetett teljességgel önálló. Ennek az egyszerű megállapításnak a textusa azonban olyannyira bonyolult, hogy az olvasó nem is törekszik a teljes megértésére, inkább továbbmegy. A helyzet azonban a későbbiekben sem jobb. Például: „A kormányzati munka kiépítése és működtetése során valóban kivételes jelentőségű gondtömeggént jelenkezhet mindaz, ami a szovjet birodalom összeomlása nyomán, mint állandóan változó — és alig kiszámítható — nemzetközi viszonyrendszer keletkezett” (156. o.). Arról van szó, hogy a kormány munkáját megnehezítette a szovjet birodalom összeomlása után kialakult helyzet. Nos, a példákat a végtelenségig sorolhatnánk, az oknyomozás közben elégedjünk meg annyival, hogy most kezdi beszélni egy diszciplína nyelvét, ezért bizonytalanok a narrációk. Teoretikusan és módszertani értelemben az jellemzi a politológiai *tudóspublicisztikai* írások javát, hogy mértéktartóak. Az előbb említett írásban például a szerző megállapítja, hogy „a kormány kritikusaiknak tehát nem akkor van igazuk, amikor számon kérik azon problémák meg nem oldását, amelyekre rövid távon úgysem lenne senki képes ebben az országban. Abban van igazuk, amikor az elmúlt év kormányzati törekvéseit, döntéseit egymás mellé rakva azt hangsúlyozzák, hogy a legalapvetőbb — és a jövő szempontjából mindenképpen sorsdöntő — társadalmi-gazdasági kérdések nem kapták meg azt a kormányzati figyelmet, amelyet megérdeméltek volna (157. o.).

A „KÖZ” VÉLEMÉNYE

A politikai kultúra másik közkedvelt „tárgya” és bizonyos értelemben a „szinonímája” a politikai közvéleménykutatások. A hazai kutatások két markáns trendje látszik kialakulni. Az egyik a különböző *közvéleménykutató intézetek* (a magyar Gallup, Medián, Szonda Ipsos, TÁRKI stb.) időről időre ismétlődő közvéleménykutatásai a politikai eseményekre, politikusok népszerűségére és természetesen más szociológiai, gazdasági, fogyasztási problémákra vonatkozóan. A másik a különféle *társadalomtudományi kutatóintézetekben*, tanszékeken, kutatói helyeken működő műhelyek, amelyek fő tevékenysége a politikai vélemények, attitűdök, választói magatartások kutatása. Az első nagy tömegigényeket elégíti ki azzal, hogy rendszeresen közli például a népszerű politikusok pozícióit egy feltételezett népszerűségi skálán. A politikusok, különösen akik a skála alsó régiójába kerültek, nem tulajdonítanak ennek nagyobb jelentőséget, az olvasók szeretik, mert tesztelhetik, összehasonlíthatják a saját véleményüket az „országos reprezentatív nyilvánosság” absztrakt véleményével. Ez kizárólagosan szolgáltató funkció. A másik trend már akarva-akaratlanul beleütközik az elméletalkotás nehézségeibe, hiszen számára *tudományos kontextusban* értelmeződnek a statisztikai adatok.

Mindkét esetben nagy gondot okoz a nyugati kutatási módszerek átvétele, adaptálása, ez azonban többnyire rejtett probléma marad, mert a kutatásokat nyugati intézmények is finanszírozzák, és ők inkább a standard változat hívei és nem az átalakítóké.

A „nem-szavazók” választása című írásban (Simon 1991) a szerző azzal a fontos problémával ismerteti meg olvasóit, hogy miként választottak vajon azok, akik nem mentek el az 1990-es parlamenti választásokon szavazni. Találónan megjegyzi, hogy a „pártok nem találták meg a hozzájuk vezető utat” (120. o.). Ezt követően részletesen elemzi a „nem-szavazók” szociológiai összetételét, demográfiai jellemzőit, iskolázottságukat stb. Ezekben a tudományos igényű „*politikai véleményvizsgálatokban*”, amelyekhez az említett írás is tartozik, szinte mindig sikerül alkalmazni a statisztika mellett a szociológiai racionalitás-normákat is. Ezekben is fellelhető a társadalom- és politikakritika, de sokkal visszafogottabb stílusban. Az ettől való mindennemű eltérés ellentmondana a szociológiai kutatás hagyományainak. Az *Állampolgári tükrök 1992-ből politikusoknak és pártoknak* című írás is (Simon 1993) az állampolgárok véleményének „józan” értékelése, minden szélsőséges megnyilvánulástól mentesen. Írásával a szerző többek között arra hívja fel a figyelmet, hogy nehéz összehasonlítni a jelenlegi politikai helyzetet a megelőzővel, mert „az emberek számára mást jelentett a politika a Kádár-korszakban és mást a többpártrendszerű demokráciákban” (4. o.). Valóban, a nyilvánosság kiteljesedésével megnő a kritikai véleménynyilvánítás lehetősége és igénye, miközben megszűnnek a kötelező politikai vélemény-sablonok. A mai pesszimizmus mögött ez is ott áll „láthatatlan mozgatóként”.

Mindezek ellenére a tudományos politikai véleménykutatás csak a legkritikábban szembesül a saját módszertani-elméleti korlátaival. *A kakukk fészke* című írás (Tóka 1992) erre is kísérletet tesz. A szerző a következőkkel vezeti be írását: „Mivel minden pártrendszer a környezetéhez való folyamatos adaptációra kényszerül, megítélésem szerint sem annak az állításnak nincs különösebb heurisztikus értéke, hogy nagy változások lesznek, sem annak, hogy lényegi változások már nem várhatók” (123. o.). Érdekes ez a megállapítás, mert „romba dönti” mind a pesszimizmust, mind a „kincstári optimizmust” és a józan politológiai diskurzus lehetősége felé nyitja meg az utat. A későbbiekben kifejti: „a kelet-európai” átmenet magával hozza, hogy a napirenden szereplő kérdések száma túl nagy, a témák pedig túl szerteágazóak ahhoz, hogy a politikai viták túlságosan lehorgonyozhassanak egyetlen issue körül, és így a választóknak nincs módjuk arra, hogy a pártok közötti redukált számú és világosan felismert véleménykülönbség alapján orientálódjanak” (125. o.). Tegyük még hozzá, hogy a pártok a vitatott kérdésekben nem mindig ugyanúgy döntenek, ahogy politikai érdekeik, stílusuk és értékeik alapján elvárható lenne tőlük, ami szintén a választók bizalmát, lojalitását és hűségét rombolja.

A „MEGÉRTŐ” POLITOLÓGIA

Végül a politikai kultúra lehetséges tárgya a *politikum szimbolikus környezetének vizsgálata* és a *politológiai önreflexió*. Nem kevésbé gazdag e „tematikának” az elemezhető „anyaga”, mint a fentebb bemutatott másik két területnek. Kezdjük talán a válogatást a *Politikai szimbólumok* című írással (Kapitány Á.–Kapitány G. 1991). A szerzők már folytatott előtanulmányokat a korábbi rendszer szimbólumai között is, így számukra vélhetően magától értetődő volt a rendszerváltás szimbólumainak analízise. Ez a megoldás elsősorban a szimbolizáció, a szimbólumteremtés szociológiai jellemzőit vizsgálja, azt kutatva, hogy milyen társadalmi, politikai cselekvések (illetve motívumok), milyen érzelmek, milyen történelmi sémák, ikonok és sablonok játszanak meghatározó szerepet a politikai jelképek születésében. A vizsgálati út persze magában hordozza a korlátait is. Jelen esetben elsősorban a parlamenti választások idején a politikai mezőben megjelent, kivételes politikai eseményekhez kapcsolódó jelképek, jelek, emblémák és szimbólumok — teljességre törekvő — összehasonlító leírását találjuk meg, ami csak „jelzésszerűen” kivitelezhető egy ilyen viszonylag rövid tanulmányban. Ezek a töredékek nem küszködnek a nyelv teremtésével, biztosan és ötletesen mozognak a közel- és régmúlt hagyományainak narrációjában. Alternatív megoldásként kínálkozna a szimbólumok fenomenológiai és hermeneutikai rekonstrukciójának lehetősége, amelyben részletesebb képet kaphatnánk a szimbólumok kontextusáról, a világképek és ideológiák valóságfelépítéséről és interpretációs eljárásairól. Azonban úgy

tetszik, ehhez meghatározott időbeni, történeti távolság szükséges az eseményektől, amelyekben a szimbólumok teremtődtek.

Elsősorban néprajzi-antropológiai nézőpontot preferál a március 15-i ünnepek összehasonlításakor (Hofer 1992), ahol a szerző a rendszerváltás szimbolikus birtokbavételének lehetséges technikáit írja le egy olyan ünnep kapcsán, amelyhez szinte az egész XX. századi magyar történelem (rendszerektől, államformáktól és politikai berendezkedéstől függetlenül) kapcsolódik. Tanúi lehetünk, hogyan inflálódnak korábbi értelmezési eljárások és hogyan formálódnak új értelemadási és jelentéstulajdonítási „tradíciók”. Az írás nyelvi-logikai koherenciáját az antropológiához való közelség biztosítja, hasonlóan a közvéleménykutatások szociológiai relevanciájához. Ehhez a tárgyhoz tartozik például a *Politikai nyelvi körkép 1991-ben* című írás (Tolcsvai Nagy 1992), amelyben a szerző a politikai narrációk és beszédcselekvések nyelvi elemzésére vállalkozik, kizárólagosan „értékmentes” pozícióból. Kifejti, hogy szociológiai értelemben az „értelmiség” és ezzel együtt a „nyelviileg helyesen beszélők” alkotják a honi politikai elitet, ennek ellenére érdekes lehet, ha közöttük „népies akcentusokat” találunk. A szerző elemzi a politikusok által alkalmazott retorikai mintákat, a mondatszerkesztéseket, az intonációkat és az egyes beszédtechnikákat. Idetartozónak tekinthető *A politika indulata és az idulat politikája* című írás is (Popper 1992), ez azonban a többiekhez képest túlságosan szubjektív. Tulajdonképpen *politikai pszichológia*, jóllehet a szerző inkább személyes politikai álláspontjának, véleményének biztosított nyilvános fórumot és nem mutatott hajlandóságot a tudományos elemzésnél megkövetelt távolságtartásra. Például a Kónya–Pető vita kapcsán megjegyzi, hogy a közönség „ha már a szuszt egyelőre nem fojthatta bele Petőbe, belefojtotta legalább a szót” (222. o.). Vagy máshol: „az egyik a humán értelmiség, tele van nagyszerű társadalmi ideálokkal, de semmi ereje sincs ahhoz, hogy álmaikat diadalra vigye. A másik a tört egzisztenciák hada, a „lehettem volna” levitézlett bajnokai, a lumpenek, az elzüllöttek. Esméik nincsenek, de van erejük, hajlandók barikádokat építeni, akasztani, lincselni, ha egyéb nem akad, pfújolni. S ha ez a két erő szövetségre lép, az egyik adja a gyönyörű eszméket, a másik a győzelemhez szükséges energiát, előfordulhat, hogy megszerzik a hatalmat. S azután? Azután az erősek lassanként legyilkolják az eszmék hordozóit, s egyedül gyakorolják tovább az uralmat, balról vagy jobbról, nem mindegy?” (223. o.). Az idézetek vélhetően önmagukért beszélnek.

A politikai kultúra szemantikai problémáit vizsgáló kísérletek számára egyébként nem jelent különösebb nehézséget a nyelvi artikuláció. Vagy valamely diszciplína nyelvét használják, vagy — amint azt a *kulturpeszsimizmus* esetén már láttuk — olyan stílust választanak, amely számára a gondolatok nyelvi megformálása esztétikai keretbe ágyazott, ezért a nyelvhasználat problémamentes. Hátra lenne még a politikatudományi önreflexió, ennek vitája azonban a publicisztikai írások kivételével e folyóirat lapjain most is követhető, így egy későbbi szemle tárgya lehet.

HIVATKOZÁSOK

- Ágh Attila 1992. A strukturális patthelyzet éve. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 16–34.
- 1993. Az MDF színeváltozása. *Kritika*, 3.
- Hofer Tamás 1992. Harc a rendszerváltásért szimbolikus mezőben. 1989. március 15-e Budapesten. *Politikatudományi Szemle*, 1, 29–51.
- Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor 1991. Politikai szimbólumok. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Bp.: 234–242.
- Kéri László 1992. A kormány első önálló éve. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 156–128.
- Lengyel László 1992a. Ezerkilencszázkilencvenegy. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 34–46.
- 1992b. *Útfélen*. Budapest: 2000/Századvég
- Popper Péter 1992. A politika indulata és az indulat politikája. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 220–225.
- Simon János 1991. A „nem-választók” választása. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 120–128.
- 1993. *Állampolgári tükör 1992-ből politikusoknak és pártoknak*. (Kézirat)
- Tőka Gábor 1992. A kakukk fészke. *Politikatudományi Szemle*, 2, 123–161.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1992. Politikai nyelvi körkép 1991-ben. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 225–232.

A témakörben megjelent újabb magyar nyelvű irodalomból

- Ágh Attila 1990. A pártosodás éve. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 13–21.
- 1991. A felemás fordulat éve. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 17–32.
- Angelusz Róbert–Tardos Péter 1991. Pártpolitikai mélyrétegek. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 647–656.
- — 1992. Hitek, pártok, politikák. *Világosság*, 3. 161–174.
- Babus Endre 1992. Népszavazás — 1989. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 209–216.
- Bayer József 1991. Antikommunizmus Magyarországon, 1990. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 242–250.
- Bihari Mihály 1990. Egy pártkongresszus szociológiája. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 21–29.
- 1991. Rendszerváltás és hatalomváltás Magyarországon. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 33–48.
- Bokor Ágnes 1992. Politikusok népszerűsége. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 620–653.
- 1992. A gazdasági közhangulat alakulása. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 620–653.
- Bozóki András 1990. Politikai irányzatok Magyarországon. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 184–193.
- 1991. A magyar pártok 1991-ben. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 123–132.
- Bruszt László 1990. Magyarország tárgyalásos forradalma. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 160–168.

- Bruszt László–Simon János 1991. A „választások éve” a közvéleménykutatások tükrében. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 607–647.
- Csengery Dénes 1990. Év végi gondolatok nemzedékről, nemzetről, régióról. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 116–120.
- Donáth László 1991. „A szó vészes fegyver...”. *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 220–228.
- Erős Ferenc 1992. Az 1991-es esztendő a társadalom-lélektan tükrében. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 251–258.
- Gombár Csaba 1990. Vitatkozó évközi jegyzetek derűs kitekintéssel és józan függetléssel. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 29–40.
- Hankiss Elemér 1990. Az ártatlanság elvesztése. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 40–47.
- Karajánnisz Manolisz 1992. Újságolvasás és pártpreferenciák 1991-ben. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 620–653.
- Kende Péter 1992. Vissza — de milyen hagyományhoz? *Világosság*, 12, 881–888.
- Kéri László 1991. A rendszerváltás csapdája avagy a múlttal való megbékélés nehézségei. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 275–281.
- Körösényi András 1991. Politikai tagoltság, 1990. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 75–81.
- Kukorelli István 1991. Pártok, civil társadalom a parlamenten kívül. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 187–195.
- Lengyel László 1990. Ezerkilencszáznyolcvankilenc. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 47–55.
- 1991. Ezerkilencszázkilencven. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 49–62.
- Majtényi László 1992. Ombudsmanok, pártok, politikák, társadalmak. *Világosság*, 5, 385–392.
- Mélykúti Attila 1991. Dűheink körhintáján. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 257–262.
- Nyiri Kristóf 1992. Hagomány és bürokratikus folklór. A magyar tanulságok. *Világosság*, 7, 483–492.
- Papp Zsolt 1992. A többségi döntés-egy új dilemma Magyarországon. *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest: Economix, 215–220.
- Pozsgay Imre 1990. 1989 — sorsdöntő lépés a demokrácia felé. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 55–60.
- Rockenbauer Zoltán 1990. Ünnepek és csatateretek. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 224–231.
- Simon János 1990. A nem-választók szabadsága. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 199–209.
- 1992. A demokrácia „másnapja” Magyarországon. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 604–620.
- Szabó Máté 1992. A politikatudomány helyzete 1991-ben: rendszerváltás a tudományban — tudomány a rendszerváltásban. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 232–242.
- Tőkés R. Rudolf 1991. A „második átmenet” politikája Magyarországon: az elit kilátásai és a politikai küzdőterek. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Budapest, 295–306.
- Varga Csaba 1990. Új népi gondolat, új népi mozgalom? In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1990*. Budapest, 132–140.
- Závecz Tibor 1992. A pártpreferenciák alakulása 1991-ben. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1992*. Budapest, 620–653.

MEGJELENT

MAGYARORSZÁG POLITIKAI ÉVKÖNYVE

1993

A sorozat ötödik kötete mintegy 800 oldalon ezúttal is a megszokott és bevált szerkezetben kerül az olvasó kezébe:

- az első részben ismert társadalomkutatók tanulmányai sokszíniűen mutatják be az 1992-es év legfontosabb politikai, gazdasági folyamatait és eseményeit, az intézményrendszerben végbement változásokat, az elmozdulásokat: az olvasó találhat elemzést a politikai kultúráról, a politikai részvétel alakulásáról, a társadalmi mozgalmak új vonásairól, a parlamentről, a közigazgatás modernizálásáról, a privatizáció állásáról, a szociálpolitikáról, a menekültügyről, az etnikai kisebbségekről, a bősi erőmű körüli vitákról s még számos más kérdéstről;
- a második rész tartalmazza a belpolitikai kronológiát, a legfontosabb törvények rövid bemutatását, a fontos közjogi intézményekben, illetve azok csúcán bekövetkezett személyi változásokat, az év nagy vihart kiváltó írásait;
- a harmadik részben válogatást közlünk több hazai közvéleménykutató intézet (Europabarometer, MTA Politikai Tudományok Intézete, Median, Szonda Ipsos) politikai tárgyú vizsgálataiból;
- az utolsó részben pedig a pártok és az Érdekegyeztető Tanács dokumentumai találhatók.

A KÖTET FOGYASZTÓI ÁRA 790,-FT

A KÖTET KAPHATÓ, ILLETVE MEGRENDELHETŐ:

DEMOKRÁCIAKUTATÁSOK MAGYAR KÖZPONTJA ALAPÍTVÁNY

Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
1093 Budapest Fővám tér 8.